

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากที่ได้กล่าวมา โดยละเอียดถึงหลักกฎหมายในการเลิกสัญญาอันเป็นบททั่วไป ตามมาตรา 386-394 แล้วนั้น ซึ่งผู้เขียนก็ได้แทรกปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งในทางทฤษฎีอันเป็นปัญหาในหลักกฎหมายเอง และในทางปฏิบัติซึ่งเกิดจากคำพิพากษาศาลฎีกา ในแต่ละจุดของรายละเอียดในบทความ ๆ แล้วนั้น ในบทนี้จึงขอสรุปปัญหาและข้อเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหามาในบางกรณีที่สำคัญไว้ดังต่อไปนี้คือ

5.1 บทสรุป

ข้อสรุปที่ 1 ปัญหาที่ว่า คู่สัญญาผิดสาระเพียงใดในการวางข้อกำหนดของสัญญา เพื่อว่า ถ้าคู่สัญญาฝ่ายที่สมหน้าที่ต้องกระทำตามข้อกำหนดนั้นแล้วไม่ทำ คู่สัญญาอีกฝ่ายจึงจะเลิกสัญญาได้ และจะมีผู้ใดบ้างที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องได้

ดังที่ผู้เขียนได้อธิบายไว้แล้วว่า กฎหมายให้อิสระแก่คู่สัญญาที่จะวางข้อกำหนดอย่างไรก็ได้ตามแต่เจตนาของคู่สัญญา ทั้งนี้เป็นไปตามหลักเรื่องเสรีภาพในการแสดงเจตนา เพียงแต่ต้องอยู่ในขอบเขตของกฎหมายและไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน ก็ใช้ได้แล้ว แต่ข้อกำหนดที่จะทำให้มีการบอกเลิกสัญญากันได้นั้นจะต้องเป็นข้อกำหนดอันเป็นสาระสำคัญในการแสดงเจตนา ไม่ใช่ข้อกำหนดที่เป็นเพียงเพื่อเหตุวิธีการที่จะนำไปสู่ข้อตกลงที่เป็นสาระสำคัญแห่งข้อตกลงนั้น ซึ่งคือการไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงประการหลัง หากทำให้คู่กรณีตกเป็นผู้ผิดสัญญาไม่

ข้อกำหนดที่จะทำให้มีการบอกเลิกสัญญากันได้ก็คือ ข้อกำหนดที่เกี่ยวกับการไม่ปฏิบัติตามภาระหนี้ตามสัญญา ซึ่งรวมถึง การชำระหนี้ที่ไม่ถูกต้องตามความประสงค์อันแท้จริงแห่งมูลหนี้ การไม่ปฏิบัติตามภาระหนี้หมายถึง ลูกหนี้ไม่ยอมปฏิบัติตามภาระหนี้ที่ตนมีหน้าที่ต้องทำตามสัญญา หรืออาจจะกล่าวได้ว่า การชำระหนี้ที่อยู่น่าสงสัยที่จะปฏิบัติตามได้แต่ลูกหนี้ไม่กระทำ ซึ่งถ้าลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ตามที่ตกลงกันไว้ในสัญญาแล้ว ประมวลกับมีข้อกำหนดไว้ในสัญญาว่า ถ้าหากมีกรณีเช่นนี้เกิดขึ้นแล้ว เจ้าหนี้มีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้ จากที่ได้กล่าวมาในบทความ ๆ จะเห็นได้ว่า กฎหมายเคารพในหลักเสรีภาพในการแสดงเจตนาอันนี้คือ คู่สัญญาจะวางข้อกำหนด

ให้ปฏิบัติต่อกันนั้นอย่างไรก็ได้ เพียงแต่ไม่ขัดต่อหลักกฎหมายที่วางไว้ ตลอดจนความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน และข้อกำหนดที่จะก่อให้เกิดสิทธิในการเลิกสัญญาแก่เจ้าหนี้คือ ข้อกำหนดที่เกี่ยวกับการให้ปฏิบัติการชำระหนี้ ซึ่งถือเป็นสาระสำคัญของสัญญาถึงขนาดที่ว่า ถ้าคู่สัญญาฝ่ายลูกหนี้ไม่ปฏิบัติตามแล้วสัญญานั้นก็ไม่บรรลุจุดมุ่งหมายของคู่สัญญาฝ่ายเจ้าหนี้จึงมีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้

สำหรับผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสัญญานั้น นอกจากคู่สัญญาฝ่ายเจ้าหนี้และลูกหนี้แล้วยังรวมถึงบุคคลภายนอกผู้ที่ได้รับสิทธิไปโดยสมบูรณ์ ปัญหาที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องว่า เขาได้รับสิทธิโดยสมบูรณ์หรือไม่ ถ้ามีการเลิกสัญญาต่อกัน และจะต้องมีการกลับคืนสู่ฐานะเดิมบุคคลนั้นเขาจะต้องมีส่วนในการกลับคืนสู่ฐานะเดิมด้วยหรือไม่ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ถ้านิติสัมพันธ์ระหว่างคู่สัญญาตามสัญญาเดิม ได้มีกับบุคคลภายนอกเกิดขึ้น โดยสมบูรณ์ตามหลักกฎหมายทุกประการแล้ว ก็ถือว่าบุคคลภายนอกเขาได้รับสิทธิไปโดยสมบูรณ์ ซึ่งมีความหมายกว้างกว่าบุคคลผู้สละหนี้และเสียค่าตอบแทน เมื่อมีสิทธิสมบูรณ์ ผลของการเลิกสัญญาจะไม่กระทบกระเทือนถึงเขา ดังนั้น ถ้าคู่สัญญาฝ่ายที่บอกเลิกสัญญาจะมาก้าวล้ำถึงสิทธิของเขาไม่ได้เพราะ ไม่มีสิทธิหน้าที่เกี่ยวข้องกัน เขาสามารถอ้างสิทธิที่เขาถืออย่างมากกล่าวอ้างได้

ข้อสรุปที่ 2 การเลิกสัญญาจากที่ได้ศึกษามาจะเห็นว่า มีสัญญาบางประเภทมีหลักกฎหมายในเรื่องนั้น ๆ กำหนดว่าการเลิกสัญญาให้มีผลเฉพาะ ในอนาคต แต่สำหรับการเลิกสัญญาตามหลักทั่วไปกฎหมายบัญญัติให้มีผลย้อนหลัง

การเลิกสัญญาที่ก่อให้เกิดผลทางกฎหมายแตกต่างกันดังที่กล่าวนี้ ก็เนื่องจากการแบ่งประเภทของสัญญาโดยคำนึงถึงวิธีการปฏิบัติตามสัญญา เป็นเกณฑ์การแบ่งสัญญา โดยคำนึงถึงวิธีการปฏิบัติตามสัญญานั้น อาจแบ่งสัญญาออกเป็นสองประเภท คือ สัญญาที่มีผลบังคับทันทีและสัญญาที่มีผลบังคับต่อเนื่อง สัญญาที่มีผลบังคับทันที คือ สัญญาซึ่งวัตถุประสงค์ในการปฏิบัติการชำระหนี้ ตามสัญญานั้นสามารถกระทำให้สำเร็จได้ทันทีในครั้งเดียว เช่น ในเรื่องสัญญาซื้อขายกรรมสิทธิ์จะโอน ไปทันที ตั้งแต่ทำสัญญาและผู้ซื้อก็สามารถชำระราคานั้นได้ทันทีเช่นกัน แต่สำหรับสัญญาที่มีผลบังคับต่อเนื่องนั้น การปฏิบัติการชำระหนี้ตามวัตถุประสงค์แห่งสัญญานั้น กระทำติดต่อกันไปเรื่อย ๆ เป็นช่วง ๆ ภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ เช่น สัญญาเช่า สัญญาจ้างแรงงานซึ่งมีผลผูกพันคู่สัญญาเป็นเวลานาน มีการปฏิบัติการชำระหนี้ต่อเนื่องกันจนครบกำหนดระยะเวลาที่ตกลงกันไว้

การแบ่งประเภทสัญญาโดยคำนึงถึงวิธีการปฏิบัติตามสัญญาตามที่กล่าวนี้ ก่อให้เกิดประโยชน์ในแง่ของการไม่ปฏิบัติตามสัญญา ซึ่งจะเป็นสาเหตุให้มีการเลิกสัญญาและก่อให้เกิดความรับผิดชอบแต่ฝ่ายที่ไม่ปฏิบัติตามสัญญานั้นได้ และยังเป็นประโยชน์ในแง่ของการเลิกสัญญาอีกด้วย กล่าวคือ ในกรณีของสัญญาที่มีผลบังคับทันทีนั้น การไม่ปฏิบัติตามสัญญานั้นสามารถเห็นได้โดยชัดแจ้ง เมื่อคู่สัญญาฝ่ายใดไม่ปฏิบัติตามภาระหนึ่งของตนอีกฝ่ายหนึ่งก็บอกเลิกสัญญาได้ และเรียกค่าเสียหายได้ แต่ถ้าเป็นสัญญาที่มีผลบังคับต่อเนื่อง การพิจารณาว่าไม่มีการปฏิบัติตามภาระหนึ่งให้ถูกต้องนั้นต้องพิจารณาเมื่อหนั้นถึงกำหนดชำระตามช่วงเวลาที่ตั้งลงกันไว้ ตรีบาโดให้การชำระหนี้ยังไม่ถึงกำหนดชำระสำหรับช่วงนั้น คู่สัญญาฝ่ายที่จะต้องปฏิบัติตามภาระหนึ่งยังมีได้ปฏิเสธการชำระหนี้ เพียงแต่หยุดค้างการชำระหนี้ไว้ชั่วคราวเท่านั้น หากถึงกำหนดเมื่อใดก็จะชำระ ก็ยังไม่ตรงตามช่วงเวลาที่ต้องชำระหนี้กัน ก็อาจจะเป็นการไม่ปฏิบัติตามภาระหนี้เพื่อเลิกสัญญาไม่ได้ สำหรับในแง่ของการเลิกสัญญา สัญญาที่มีผลบังคับต่อเนื่องนั้น เมื่อบอกเลิกสัญญาแล้ว ผลของการบอกเลิกสัญญาจะมีผลย้อนหลัง แต่สำหรับสัญญาที่มีผลบังคับต่อเนื่องนั้น หากสัญญาถูกยกเลิกไป ผลของการเลิกสัญญาจะมีผลเฉพาะในภายหน้านั้นเท่านั้น

จะเห็นได้ว่า ข้อสรุปสำหรับปัญหาที่อยู่ที่ลักษณะการปฏิบัติตามภาระหนี้จะเป็นตัวชี้ว่าสัญญาประเภทไหน เมื่อเลิกกันแล้วจะมีผลเฉพาะในภavnาคัด หรือกลับคืนสู่ฐานะเดิมขณะแรกเข้าหาสัญญากัน ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่ใช้กฎหมายหรือจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับกฎหมายในเรื่องผลของการเลิกสัญญา จะต้องตระหนักไว้ว่า การเลิกสัญญาตาม มาตรา 386-394 นี้ใช้เฉพาะกับสัญญาที่มีลักษณะการปฏิบัติตามภาระหนี้สามารถกระทำได้สำเร็จ ได้ทันทีในครั้งเดียว เพราะเมื่อเลิกสัญญาที่มีลักษณะเช่นนั้น แล้วมีผลย้อนหลัง ไปขณะแรกเข้าหาสัญญากันหรือที่เรียกกันว่า "กลับคืนสู่ฐานะเดิม"

ข้อสรุปที่ 3 เมื่อมีการบอกเลิกสัญญาที่มีลักษณะการปฏิบัติตามภาระหนี้สามารถกระทำให้สำเร็จ ได้ทันทีในครั้งเดียว ผลของการบอกเลิกสัญญาจะมีผลย้อนหลัง ทำให้คู่สัญญาต้องกลับคืนสู่ฐานะเดิม

การกลับคืนสู่ฐานะเดิมนั้นถือว่าเป็นการชำระหนี้อย่างหนึ่ง ทั้งนี้เป็นไปหลักเกณฑ์ที่บัญญัติใน มาตรา 392 ดังนั้นเมื่อเป็นการชำระหนี้หนึ่ง ก็ย่อมต้องนำหลักเรื่องการชำระหนี้มาบังคับใช้ด้วยสำหรับวิธีการกลับคืนสู่ฐานะเดิม และในกรณีที่ เป็นสัญญาต่างตอบแทน การชำระหนี้คืนทรัพย์สินของกันก็ตั้งนาทันทันที มาตรา 369 มาบังคับใช้ ผลก็คือ คู่สัญญาฝ่ายหนึ่ง

จะไม่ยอมชำระหนี้คืนจนกว่าอีกฝ่ายจะชำระหนี้คืน หรือ ขอบัญญัติการชำระหนี้คืน ต้องตระหนักไว้เสมอว่าการกลับคืนสู่ฐานะเดิมนี้กฎหมายมีจุดมุ่งหมายให้คู่สัญญาได้กลับไปอยู่ ณ ที่จุดขณะเข้าทำสัญญากันมากที่สุด ดังนั้นตามบทบัญญัติในมาตรา 391 จึงได้กล่าวถึงวิธีการกลับคืนสู่ฐานะเดิม โดยแยกพิจารณาตามวัตถุประสงค์นี้ไว้ว่าจะต้องคืนกันอย่างไร กล่าวคือ ถ้าจะต้องคืนเงินกัน กฎหมายให้บวกดอกเบี้ยเข้าไปด้วย นับตั้งแต่ได้รับเงินไว้ ดังนี้เพราะตามหลักเศรษฐศาสตร์เงินนั้นมีค่าเพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา ถ้านำไปหาประโยชน์ หากนำเงินไปจมไว้เฉย ๆ ก็จะขาดประโยชน์ที่ควรจะได้รับ ถ้าเป็นการงานที่ได้กระทำการ หรือการใช้ทรัพย์สินแน่นอนว่าโดยรูปการแล้วเป็นเรื่องสุดวิสัยที่จะกลับคืนสู่ฐานะแต่แรกได้ กฎหมายจึงได้หาทางที่จะกลับไปจุดแรกให้ใกล้เคียงมากที่สุด นั่นก็คือ ตัดค่าการงานหรือการใช้ทรัพย์สินเป็นตัวเงิน ซึ่งต้องแล้วแต่ว่าข้อเท็จจริงแต่ละกรณีเป็นเช่นไร ก็ให้ชดใช้ตามนั้น แต่ถ้าในสัญญานั้นมีการกำหนดว่าให้ใช้เงินเป็นจำนวนเท่าใด ถ้ามีการเลิกสัญญา กฎหมายก็เคารพในหลักเสรีภาพของการแสดงเจตนา ย่อมต้องให้มีการชดใช้ตามจำนวนเงินดังกล่าว สำหรับวิธีการคืนทรัพย์สินก็กำหนดให้ในวิธีการในมาตรา 1376 มาใช้ ซึ่งก็คือ ใช้วิธีการคืนทรัพย์สินตามกฎหมายว่าด้วยเรื่องลาภมิควรได้ เพราะถือว่า เมื่อบุคคลใดได้ทรัพย์สินเพราะตนมีสิทธิ บุคคลนั้นก็มีสิทธิครอบครองและใช้ทรัพย์สินอยู่ในเวลานั้น

การกลับคืนสู่ฐานะเดิมนี้ จะต้องไม่ทำให้เป็นที่เสื่อมสิทธิของบุคคลภายนอกที่ได้สิทธิไปโดยสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะ คู่สัญญาฝ่ายที่ได้โอนทรัพย์สินให้บุคคลภายนอกก่อนหน้าที่จะมีการเลิกสัญญาต่อกัน เขาเป็นผู้ที่มีสิทธิในทรัพย์สินตามสัญญา ที่เขาอาจจะจำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สินนั้นได้ เมื่อขณะที่ได้มีการจำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สินให้แก่บุคคลภายนอกนั้น ได้กระทำในขณะที่ยังไม่มี การบอกเลิกสัญญาดังนั้นบุคคลภายนอกผู้สุจริตย่อมได้รับความคุ้มครอง ตามหลักเกณฑ์ทั่วไปของกฎหมายเพราะถ้าหากผู้โอน ไม่มีสิทธิแล้ว เจ้าของทรัพย์สินที่แท้จริงย่อมติดตามเอาคืนตัวทรัพย์สินได้

สำหรับบรรดทนายของมาตรา 391 ได้กล่าวถึงกรณีแม้ว่าจะบอกเลิกสัญญา มีการกลับคืนสู่ฐานะเดิม แต่คู่สัญญาฝ่ายเจ้าหนี้ยังมีสิทธิที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ สามารถเรียกค่าเสียหายได้ ที่กล่าวว่าการเลิกสัญญานั้น ไม่ได้สิทธิเจ้าหนี้ที่จะเรียกค่าเสียหายตามสิทธิที่มีเกณฑ์ในการเรียกค่าเสียหายก็ถือตามเกณฑ์ทั่วไปที่ว่า เมื่อมีการกำหนดหนี้แล้วไม่มีการชำระหนี้ เป็นเหตุให้เจ้าหนี้เสียหาย เจ้าหนี้ก็มีสิทธิเรียกค่าเสียหายได้ ตามมาตรา 215, 222 แล้วแต่กรณี บางกรณีแม้เจ้าหนี้บอกเลิกสัญญา แต่เจ้าหนี้ไม่เสียหาย ถ้าว่ากันตามหลักเกณฑ์เจ้าหนี้

ไม่อาจเรียกค่าเสียหายจากลูกหนี้ได้ แต่ถ้าหากว่าในสัญญาที่มีการกำหนดเบี้ยปรับไว้ เจ้าหนี้
เขาก็มีสิทธิจะเรียกเอาเบี้ยปรับได้ เพราะในบางกรณีนั้น เบี้ยปรับไม่จำเป็นต้องเป็นค่าเสียหาย
ที่แท้จริง เหตุที่ว่าสัญญาได้กำหนดเอาเบี้ยปรับนั้นไว้ก็ โดยจะประสงค์ให้เป็นการลงโทษลูกหนี้
ในฐานะผิดสัญญา ไม่ใช่ชาระหนี้ด้วย แม้กฎหมายจะให้อำนาจศาลลดเบี้ยปรับลงได้ถ้าหากเห็นว่า
เบี้ยปรับสูงเกินไป ส่วนแต่การลดเบี้ยปรับของศาลก็ต้องอยู่ในกรอบตามมาตร 383 เพราะ
การลดจะไม่วิเคราะห์แต่ในเชิงทรัพย์สินเท่านั้น จะต้องดูถึงเรื่องการลงโทษแก่ลูกหนี้ด้วย

ข้อสรุปที่ 4 ในกรณีที่มีการบอกเลิกสัญญาแต่สัญญาไม่อาจกลับคืนสู่ฐานะเดิมได้ จะ
มีผลทางกฎหมายต่อไปอย่างไร

จากที่ได้ศึกษามาทั้งหมด ได้กล่าวมาแล้วหลายครั้งแล้วว่า สัญญานั้นมิใช่ว่าจะ
สามารถเลิกสัญญาได้ทั้งหมด ถ้าเลิกไม่ได้ การกลับคืนสู่ฐานะเดิมก็ไม่มี หรืออาจจะเป็นสัญญา
ที่คู่กรณีตกลงกันว่า แม้ว่าจะเลิกสัญญากันได้ แต่จะ ไม่มีการกลับคืนสู่ฐานะเดิม สัญญาจึงเป็นอัน
ยุติตามนั้น ดังนั้น จึงมีปัญหามาว่า เมื่อ ไม่อาจกลับคืนสู่ฐานะเดิมได้ จะมีผลอย่างไรต่อไป

ถ้าเป็นสัญญาที่คู่กรณีตกลงกันว่า แม้จะมีการเลิกสัญญาก็ไม่มีการกลับคืนสู่ฐานะ
เดิม คู่สัญญาทั้งคู่จะต้องมีการตกลงกันต่อไปว่าจะหาอย่างไร เช่น อาจจะทำสัญญาชาระหนี้ตามสัญญา
เดิมที่มีอยู่ก็ได้ หรือให้คำนวณค่าสินไหมทดแทน เป็นจำนวนเท่านี้เท่านี้ แล้วเลิกสัญญาต่อกัน
ไม่คิดใจเอาความกันอีกต่อไป ซึ่งเมื่อไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน
แล้วข้อตกลงดังกล่าวนั้นก็สามารถบังคับกันได้

แต่ถ้าคู่สัญญาได้กำหนดกันว่า ถ้ากลับคืนสู่ฐานะเดิมไม่ได้จะหาอย่างไร ก็ต้อง
ย้อนกลับไปดูว่า สัญญาเดิมเป็นอย่างไร แล้วเอาหลักเรื่องหนี้มาปรับใช้ นั่นก็คือฟ้องร้องบังคับ
ชำระหนี้ตามสัญญาเดิม ถัดมาต้องคำนึงถึงเรื่องผิดนัดไว้ด้วย กล่าวคือ ถ้าลูกหนี้ยังมีได้ชื่อว่าผิดนัด
เจ้าหนี้ก็จะฟ้องร้องให้เขาชำระหนี้แบบผิดนัดไม่ได้ แต่ถ้าเป็นเรื่องเลิกสัญญา แม้ว่าเขายังไม่ได้
ชื่อว่าผิดนัด แต่ไม่ชำระหนี้ตามกำหนดเวลาก็มีสิทธิเลิกสัญญาได้แล้ว

อีกกรณีที่เป็นข้อน่าพิจารณาคือ มาตรา 219 กรณีการชำระหนี้กลายเป็นพนันเสีย
เพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่ง ที่เกิดขึ้นภายหลังการก่อหนี้ และลูกหนี้มีดวงริบผิดชอบนั้น จุดนี้
กฎหมายทิ้งปัญหาไว้เฉย ๆ ไม่ได้บัญญัติต่อไปว่า เจ้าหนี้จะหลุดพ้นจากการชำระหนี้ด้วยหรือไม่
และเจ้าหนี้จะใช้สิทธิบอกเลิกสัญญาก็ไม่ได้เพราะ ไม่มีเหตุที่จะทำให้เลิกสัญญาได้ ซึ่งเรื่องนี้

คำพิพากษาฎีกาที่ 149/2506 ระหว่าง พ.ท.แท้ เนื่องาม โจทก์ และนางเจริญ กลมาจาเลย วินิจฉัยไว้ว่า มาตรา 219 เป็นบททั่วไปที่ถือว่าลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้โดยไม่ถือว่าลูกหนี้ผิดสัญญา แต่ในสัญญาต่างตอบแทน ลูกหนี้ที่มีสิทธิจะรับชำระหนี้ตอบแทนไม่ นั้นควรสังเกตว่าตามมาตรา 370 วรรคแรกเมื่อการสูญหายนั้น ตกเป็นพับแก่เจ้าหนี้ ถือประหนึ่งว่าเจ้าหนี้ได้รับชำระหนี้ไปแล้ว ลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้ และสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทน

ข้อสรุปที่ 5 ปัญหาเรื่องสิทธิของบุคคลภายนอก ระหว่างผลของสัญญาที่ถูกบอกเลิกแล้วมีอยู่อย่างไร และเมื่อเปรียบเทียบกับบุคคลภายนอก ที่เกี่ยวกับสัญญาที่เป็นโมฆะแล้วถูกบอกล้างภายหลังกับสัญญาที่เป็นโมฆะ

จากบทบัญญัติมาตรา 391 วรรคแรกบัญญัติว่า "เมื่อคู่สัญญาฝ่ายหนึ่ง ได้ใช้สิทธิเลิกสัญญาแล้ว คู่สัญญาแต่ละฝ่ายจะต้องให้อีกฝ่ายหนึ่ง ได้กลับคืนสู่ฐานะดังที่เป็นอยู่เดิม แต่ทั้งนี้ จะให้เป็นที่ยกเว้นเสียแก่สิทธิของบุคคลภายนอกหาได้ไม่" เป็นบทบัญญัติของผลของการเลิกสัญญาที่มีต่อบุคคลภายนอก

มาตรา 121 วรรคสาม บัญญัติว่า "ถ้าทนายฉ้อฉล ลงใจให้เขาบอกล้างการแสดงเจตนา การบอกล้างเช่นนั้น ท่านห้ามมิให้ยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอก ผู้ทำการโดยสุจริต" และมาตรา 1329 บัญญัติว่า "สิทธิของบุคคลผู้ได้มาซึ่งทรัพย์สินโดยมีค่าตอบแทนและโดยสุจริตนั้น ท่านว่ามีเสียไป ถึงแม้ว่าผู้โอนทรัพย์สินให้จะได้ทรัพย์สินมาโดยนิติกรรมอันเป็นโมฆะและนิติกรรมนั้น ได้ถูกบอกล้างภายหลัง" เป็นบทบัญญัติของผลแห่งการบอกล้างโมฆะกรรมทั้ง เฉพาะ เรื่องฉ้อฉล และ โมฆะกรรมทั่วไป

ในกรณีโมฆะกรรมนั้น ไม่มีการกลับคืนสู่ฐานะเดิม โดยคู่สัญญาหรือคู่กรณีที่มีบัญญัติไปตามนั้น กฎหมายถือว่าเป็นการกระทำโดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้ คู่กรณีจึงมีสิทธิเรียกร้องเอาคืนตามหลักกฎหมายว่าด้วยลาภมิควร ได้ ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 412 จนถึงมาตรา 418 และในกรณีโมฆะกรรมนั้น ไม่มีหลักทั่วไปวางป้องกันบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริตและเสียค่าตอบแทนไว้ กล่าวคือถ้าผู้โอนทรัพย์สินให้ ได้ทรัพย์สินจากนิติกรรมที่โมฆะแล้ว บุคคลภายนอกผู้รับโอนทรัพย์สินนั้นมาอีกทอดหนึ่งและต่อ ๆ ไป แม้จะสุจริตและ เสียค่าตอบแทน ก็ยังต้องคืนทรัพย์สินให้แก่เจ้าของเดิม คือผู้โอนทรัพย์สินตามนิติกรรมที่โมฆะนั้น กฎหมายไม่ได้

คุ้มครองผู้รับโอนแต่ประการใด ยกเว้น ผู้รับโอนที่ได้ทรัพย์สินมา โดยสุจริต เพราะชื่อในการขายทอดตลาดและในท้องตลาดตามมาตรา 1330 และ 1332 และ เมื่อทรัพย์สินเป็นเงินตรา ผู้ได้มาโดยสุจริตย่อมไม่เสียสิทธิแม้เงินนั้นมิใช่ของบุคคลที่โอนมา ทั้งนี้เป็นไปตามมาตรา 1331 อนึ่งหากผู้รับโอนได้ครอบครองทรัพย์สินอันเขาได้รับโอนมา โดยนิติกรรมที่เป็นโมฆะ เขาอาจจะได้ทรัพย์สินนั้นโดยอายุความได้สิทธิ

สิทธิของบุคคลภายนอกที่ว่า จะคล้ายคลึงกันก็คือ สิทธิของบุคคลภายนอกกรณีกลับคืนสู่ฐานะเดิม ตามมาตรา 391 และกรณีโมฆะกรรมตามมาตรา 121 และ 1329 แต่มีจุดที่ต่างกันคือ ถ้าเป็นบุคคลภายนอกกรณีโมฆะกรรมกฎหมายให้ความคุ้มครองเฉพาะบุคคลภายนอกที่เสียค่าตอบแทนและสุจริตเท่านั้น แต่ถ้าเป็นการผิดภายหลังการบอกเลิกสัญญาแล้ว คุ้มครองบุคคลภายนอกที่ได้สิทธิไปโดยสมบูรณ์ เพราะถือว่า ผู้ที่โอนสิทธิให้บุคคลภายนอกนั้น มีสิทธิโดยชอบตามกฎหมายแล้ว เขาก็มีสิทธิจัดการกับทรัพย์สินของเขาอย่างไรก็ได้ และเมื่อบุคคลภายนอกได้สิทธิไปโดยสมบูรณ์แล้ว เขาก็ย่อมได้รับความคุ้มครองจากกฎหมาย โดยไม่ต้องคำนึงถึงความสุจริตและการเสียค่าตอบแทนแต่อย่างใด ผู้ใดจะมาทำให้เขาต้องเสื่อมสิทธิที่เขาได้รับมาอย่างสมบูรณ์ไม่ได้

ข้อสรุปที่ 6 ย่อมทราบกันดีอยู่แล้วว่า การที่จะบอกเลิกสัญญาได้จะต้องมีสาเหตุ ซึ่งเป็นตัวก่อให้เกิดสิทธิบอกเลิกสัญญา แก่คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ชำระหนี้พันวิสัยก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งมีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้

ตามมาตรา 389 บัญญัติไว้ว่า "ถ้าการชำระหนี้ทั้งหมดหรือแต่บางส่วนกลายเป็นพันวิสัยเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันจะโทษลูกหนี้ได้ เจ้าหนี้จะบอกเลิกสัญญานั้นเสียก็ได้"

ปกติการชำระหนี้กลายเป็นพันวิสัยอาจจำแนกได้เป็น 3 กรณีด้วยกันคือ

1. เป็นพฤติการณ์ที่โทษทั้งเจ้าหนี้ และลูกหนี้ได้ หรือโทษทั้งเจ้าหนี้และลูกหนี้ไม่ได้
2. เป็นพฤติการณ์ที่โทษเจ้าหนี้ได้
3. เป็นพฤติการณ์ที่โทษลูกหนี้ได้

เฉพาะกรณีที่ 3 เท่านั้น จึงจะเป็นสาเหตุทำให้เจ้าหนี้บอกเลิกสัญญาได้ ซึ่งทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการชำระหนี้หนี้ทั้งหมดยุติหรือแต่บางส่วน ถ้าเป็นพฤติการณ์ที่ไทยลูกหนี้ได้ แล้ว เจ้าหนี้ก็เลิกสัญญาได้ จะถือสาเหตุตามมาตรา 218 ที่ว่า หากหนี้ส่วนที่ยังเป็นหนี้จะทำได้ยังเป็นประโยชน์แก่เจ้าหนี้ เจ้าหนี้จะไม่ยอมรับชำระหนี้ไม่ได้ นั่น มาใช้กับการเลิกสัญญาไม่ได้ เพราะการเลิกสัญญาเป็นเรื่องที่กฎหมายให้เป็นสิทธิแก่เจ้าหนี้ที่จะเลิกสัญญา แต่ถ้าเจ้าหนี้ไม่เลือกใช้สิทธิทางบอกเลิกสัญญาแต่จะใช้สิทธิบังคับชำระหนี้ตามสัญญา จึงจะไปบังคับกันตามมาตรา 218

5.2 ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ 1

เสรีภาพในการกำหนดข้อสัญญา เพื่อให้คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งมีสิทธิเลิกสัญญาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสัญญาสำเร็จรูปคือสัญญามาตรฐานที่คู่สัญญาฝ่ายเจ้าหนี้เป็นผู้จัดทำเตรียมไว้เพื่อให้คู่สัญญาฝ่ายลูกหนี้ได้ลงลายมือชื่อเพื่อผูกพันตามข้อสัญญาที่กำหนดไว้ ที่ผู้เขียนได้หยิบยกเรื่องเสรีภาพในการเข้าทำสัญญาขึ้นมาเสนอแนะก็เนื่องจากเหตุผลที่ว่า ในปัจจุบันนี้คู่สัญญาฝ่ายที่ได้เปรียบในทางเศรษฐกิจและสังคมมักจะวางข้อกำหนดไว้ล่วงหน้าในสัญญาที่ทำขึ้นกับอีกฝ่ายหนึ่งในการจะกำหนดข้อตกลง เพื่อให้ตนได้รับผลประโยชน์บางอย่างจากคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สิทธิในการบอกเลิกสัญญาทั้งนี้ โดยอาศัยหลักความมีเสรีภาพในการทำสัญญา ผู้เขียนมีความเห็นว่าเนื่องจากภาวะที่มีความแตกต่างกันในสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างคู่สัญญา การยึดถืออย่างเคร่งครัดกับกฎเกณฑ์เสรีภาพในการทำสัญญาควรมีการผ่อนคลายเป็นไปบ้างนั่นก็คือในบางกรณีอาจจำเป็นต้องมีข้อยกเว้นไว้บ้างทั้งนี้เพื่อจะแบ่งปันผลประโยชน์ของสังคมเพื่อบุคคลทั้งหมด ข้อกำหนดที่ก่อให้เกิดสิทธิแก่ฝ่ายเจ้าหนี้ที่จะบอกเลิกสัญญาก็ควรจะอยู่ในข้อยกเว้นดังกล่าวด้วย มิฉะนั้นแล้วเจ้าหนี้จะกำหนดข้อตกลงเพื่อก่อให้เกิดสิทธิในการขอเลิกสัญญามากไปกว่าหลักเกณฑ์การเกิดสิทธิเลิกสัญญาที่เกิดขึ้นโดยบทบัญญัติแห่งกฎหมายทั้งนี้ก็อาจเหตุผลที่ว่าเรามีเสรีภาพในการทำสัญญา

ในเรื่องนี้ผู้เขียนใคร่ขอเสนอแนะให้มีการนำแนวความคิดที่ปรากฏในกฎหมายลักษณะนิติกรรมสัญญาของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งผู้เขียนได้วิเคราะห์ไว้ในบทที่ 2 หัวข้อ 2.1.1.1 ว่าด้วยเรื่องสิทธิการกำหนดข้อตกลงในการเลิกสัญญามาใช้เป็นแนวทางในประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความมั่นคงขึ้นภายในรัฐ และให้ความคุ้มครองผู้อ่อนแอ จึงมีความจำเป็นในบางกรณีที่จะต้องเข้าไปควบคุมการทำสัญญา ซึ่งมีวิธีการในการควบคุมโดยย่อดังนี้

1. ข้อตกลงระหว่างคู่สัญญาต้องร่างขึ้นหลังจากการเจรจา
2. เมื่อค้นพบข้อบกพร่องทางสังคมและเศรษฐกิจระหว่างคู่สัญญา กฎหมายจะปฏิเสธผลของสัญญาซึ่งอาจสร้างความไม่เสมอภาคและกำหนดให้เนื้อหาสัญญาเป็นไปตามกฎหมายดัง เช่น กฎหมายป้องกันการเอารัดเอาเปรียบ (Usuary Act)
3. ได้มีข้อเสนอให้ศาลสามารถแก้ไขเนื้อหาสาระสัญญาได้ ถ้าหากเห็นว่าสัญญานั้น มีข้อสัญญาเอารัดเอาเปรียบจนเกินไป

ข้อเสนอแนะของผู้เขียนในข้อนี้ จะ เห็น ได้ว่า ในปัจจุบันประเทศไทย ได้เริ่มมีความตื่นตัวกันแล้ว ดังจะ เห็น ได้จากมีการเสนอแนวความคิดนี้ ประกอบกับยกร่างกฎหมายที่มีผลกระทบต่อประชาชนส่วนรวม เป็นการเฉพาะ เช่น สัญญาประกันวินาศภัย สัญญาเช่าซื้อที่ดินและโรงเรือน เป็นต้น เพื่อวัตถุประสงค์ที่หน่วยงานของรัฐ เช่น สำนักงานประกันภัย, คณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค จะ ได้พิจารณาว่าสัญญาดังกล่าวนั้นมีข้อตกลงที่ให้ผู้ขายเจ้าหนี้เอาเปรียบผู้ลูกหนี้จนเกินไปหรือไม่

ข้อเสนอแนะที่ 2

ในกรณีมีการตกลงกันไว้ล่วงหน้า เพื่อไม่จำเป็นต้องกลับคืนสู่ฐานะเดิมอันถือ เป็นข้อยกเว้นของหลักทั่วไปดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 391 ศาลควรจะต้องเข้าไปมีบทบาทจำกัดเสรีภาพในการหาข้อตกลง เช่นว่าซึ่งในปัจจุบันศาลได้วางหลักเกณฑ์ว่า ข้อตกลงไม่กลับคืนสู่ฐานะเดิมเช่นนี้เป็นการตกลงในลักษณะจะทำการชำระหนี้กันอย่างอื่นที่มีใช้จำนวนเงิน ให้เป็นเบียบปรับ ซึ่งศาลมีอำนาจที่จะลดลงให้เหลือเป็นจำนวนพอสมควรได้ตามมาตรา 383 (คำพิพากษาศาลฎีกา 458-459/2514 ประชุมใหญ่) อย่างไรก็ตามแม้ศาลจะแปลว่าข้อตกลงไม่กลับคืนสู่ฐานะเดิมเป็นการกำหนดเบียบปรับซึ่งศาลอาจลดลงได้ ซึ่งเป็นการแปลความในทางที่จะให้ความคุ้มครองแก่ผู้ลูกหนี้ก็ยังไม่เป็นการเพียงพอในการที่จะหาทางให้ความคุ้มครองลูกหนี้ ซึ่งอาจจะอยู่ในสภาวะที่ไม่อาจต่อรองกำหนดเงื่อนไขแห่งข้อสัญญากับเจ้าหนี้ได้ ดังนั้นผู้เขียนจึงเห็นว่า หลักที่ว่า "ข้อตกลงที่จะใช้บังคับได้นั้นจะต้องเป็นข้อตกลงที่ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อย" ควรที่จะนำมาใช้กับเรื่องนี้อย่างเคร่งครัด ฉะนั้นข้อตกลงที่ให้ผู้ขายเจ้าหนี้มีสิทธิจะเลิกสัญญาได้แม้ลูกหนี้จะไม่มี ความผิด และเมื่อเลิกสัญญากันแล้วมีการตกลงกันไว้ล่วงหน้าว่า ไม่จำเป็นต้องกลับคืนสู่ฐานะเดิม ข้อตกลงที่มีลักษณะ เช่นนี้ควรถือได้ว่าเป็นการกำหนดสิทธิให้แก่เจ้าหนี้เกินควร ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน ตกเป็นโมฆะ ไม่มีผลใช้บังคับ หากมีการใช้หลักและยึดถือปฏิบัติกันโดยทั่วไปแล้วจะก่อให้เกิดความถูกต้องและความยุติธรรมยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะที่ 3

การเลิกสัญญาโดยความตกลงที่ศาลฎีกา ได้วินิจฉัย ไว้ในคำพิพากษาฎีกาที่ 2511/2516 ว่า เมื่อคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายต่างตกลงที่จะเลิกสัญญากันทั้งสองฝ่ายก็ย่อมไม่อาจเรียกค่าเสียหายจากกันและกันได้อีกนั้น ต้องเข้าใจว่าคำพิพากษาฎีกาฉบับนี้ ได้วางหลักและแนววินิจฉัย เฉพาะกรณีคู่สัญญาฝ่ายผิดสัญญา ไม่อาจเรียกร้องค่าเสียหายได้ หากต่อมา มีการตกลงเลิกสัญญากัน และไม่มีกรกล่าวถึง เรื่องค่าเสียหายไว้ ฉะนั้นในกรณีตรงกันข้าม คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งผิดสัญญา อีกฝ่ายไม่ผิดสัญญา ต่อมาทั้งสองฝ่ายตกลงเลิกสัญญากัน การเลิกสัญญาดังกล่าวนี้น่าจะหมายถึง เฉพาะการเลิกความผูกพันที่จะต้องปฏิบัติตามสัญญาเท่านั้น น่าจะ ไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิในการเรียกค่าเสียหายของคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งที่เขาต้องเสียหายเพราะการเลิกสัญญาดังกล่าวนั้น เพราะในบางกรณีค่าเสียหายอาจจะมีเกิดขึ้นภายหลังจากที่มีการเลิกสัญญากันแล้ว ฉะนั้นจึงไม่ควรจะตัดสิทธิฝ่ายที่ไม่ได้ผิดสัญญาที่จะเรียกค่าเสียหาย เพื่อความเสียหายที่เขาได้รับอันเนื่องมาจากการที่เขาและคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งตกลงเลิกสัญญาต่อกัน คำพิพากษาฎีกาที่กล่าวข้างต้นนี้ผู้เขียนเห็นว่า ไม่อาจนำมาใช้เป็นหลักได้ทุกกรณี หากมีการตกลงเลิกสัญญาต่อกันยิ่งไปกว่านั้นในคำพิพากษาดังกล่าว ศาลฎีกายัง ได้วินิจฉัยในประเด็นต่อไปอีกว่า ค่าเสียหายอันเกิดจากพฤติการณ์พิเศษภายหลังการตกลงเลิกสัญญาจะชื้อจะชายนั้น ถ้าผู้ชื้อ ไม่อาจคาดคิดได้มาก่อนแล้ว ก็ไม่ต้องรับผิดชอบในค่าเสียหายนั้น อันแสดงให้เห็นได้ว่า ศาลเองก็ยังคงคำนึงถึงสิทธิของคู่สัญญาในการเรียกค่าเสียหายอยู่จึง ได้มีคำพิพากษาในประเด็นต่อมา เช่นนั้น

โดยสรุปผู้เขียนจึงเห็นว่า หากการตกลงเลิกสัญญาระหว่างคู่สัญญา ต้องคำนึงว่ามีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เป็นฝ่ายผิดสัญญาหรือไม่ ถ้าข้อเท็จจริงปรากฏว่ามีการตกลงเลิกสัญญากันเพราะคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งผิดสัญญา แม้จะ ไม่มีการตกลงในเรื่องค่าเสียหายกันไว้ คู่สัญญาฝ่ายที่ไม่ผิดสัญญายังมีสิทธิที่จะเรียกค่าเสียหายจากอีกฝ่ายหนึ่งได้ เป็นสิทธิที่กฎหมายได้ให้ไว้ตามบทบัญญัติมาตรา 222 สิทธิดังกล่าวนี้จะ ไม่ถูกกระทบกระเทือนเพราะว่าผลของการตกลงเลิกสัญญา เว้นแต่ในข้อตกลงเลิกสัญญาจะกล่าวไว้โดยชัดเจนว่า เมื่อมีการเลิกสัญญากันแล้ว คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายจะไม่เรียกค่าเสียหายต่อกันอีก ดังนั้นสิทธิในการเรียกค่าเสียหายตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ จึงจะเป็นอันระงับไปเพราะผลของข้อตกลงดังกล่าว

จากการที่ได้ทำการวิเคราะห์ห้วงวิจัย เรื่องผลทางกฎหมายของการเลิกสัญญาแล้ว ผู้เขียนหวังว่าจะเป็นแนวทางให้ทราบถึงหลักกฎหมายในเรื่องนี้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อันจะนำมาซึ่งความเป็นธรรมในสังคมและเป็นหลักประกันแก่คู่กรณีที่เข้าผูกพันนิติสัมพันธ์กันต่อไป